



تحلیل ساختار مالی و تجاری روسیه

(در بستر جنگ اوکراین و روسیه، بررسی سیاست های تجاری و مالی در مواجهه با تحریم ها)

اندیشکده بازرگانی بین الملل

محمد حسین سورانی

گزارش پژوهش در دست انجام



پژوهشگاه دانش‌های اساسی
علیه السلام

تحلیل ساختار مالی و تجاری روسیه

(در بستر جنگ اوکراین و روسیه، بررسی سیاست های تجاری و مالی در مواجهه با تحریم‌ها)

مؤلف: محمدحسین سورانی

ناشر: پژوهشگاه دانشگاه امام صادق علیه السلام

اندیشکده بازرگانی بین الملل

شماره مسلسل: ۱۶-۱۱-۱۴۰۳

تاریخ انتشار: مرداد ۱۴۰۳

ویرایش اول

تعداد صفحات: ۴۵

نشانی: تهران، بزرگراه شهید چمران، پل مدیریت، دانشگاه امام صادق علیه السلام، پژوهشگاه

کد پستی: ۱۴۶۵۹۴۳۶۸۱

تلفن: +۹۸۲۱۸۸۰۹۴۹۲۴

اندیشکده بازرگانی بین الملل

درگاه ارتباطی:

<https://ble.ir/internationalbusiness>

تمامی حقوق برای پژوهشگاه دانشگاه امام صادق علیه السلام محفوظ است
و استفاده از مطالب این گزارش با ذکر منبع مجاز است.

فهرست مطالب

بخش ۱ خلاصه گزارش و خلاصه اقدامات	۵
بخش ۲. روابط اقتصادی بین‌المللی روسیه قبل از جنگ	۶
بخش ۳. تحولات بازارهای مالی روسیه	۹
۱-۳. روسیه و خروج سرمایه	۱۰
۲-۳. شرکت‌های خارجی روسیه را ترک می‌کنند	۱۱
۳-۳. بدهی خارجی روسیه	۱۳
۴-۳. افزایش یوآن چین در بازارهای ارز روسیه	۱۶
۵-۳. بررسی پرداخت‌های بین‌المللی	۱۸
بخش ۴. تجارت روسیه	۱۹
۱-۴. روسیه خریداران جایگزین برای صادرات کلیدی پیدا کرده است	۲۰
۱-۱-۴. صادرات نفت به آسیا منتقل می‌شود	۲۳
۲-۱-۴. چالش‌های تنوع بخشیدن به صادرات فرآورده‌های نفتی	۲۵
۳-۱-۴. صادرات گاز طبیعی	۲۵
۱-۲-۴. واردات از چین به سطح قبل از جنگ بهبود یافته است	۳۰
۲-۲-۴. رشد شدید واردات از ترکیه	۳۳
۳-۲-۴. قزاقستان یک مسیر جایگزین برای واردات ماشین‌آلات و تجهیزات	۳۵
۴-۲-۴. کشورهای دیگر	۳۸
بخش ۵. شرکای اقتصادی روسیه و جایگزین‌های آنان	۴۰
بخش ۶. نکات پایانی	۴۳

بخش ۱. خلاصه گزارش و خلاصه اقدامات

تهاجم روسیه به اوکراین و تحریم های ناشی از آن به طور قابل توجهی به روابط اقتصادی روسیه با اقتصادهای توسعه یافته آسیب رسانده است. کشورهای تحریم کننده روسیه نیمی از تجارت خارجی روسیه و بیش از نیمی از جریان های مالی خارجی قبل از جنگ را برای روسیه تشکیل می دادند. بعد از شروع جنگ روسیه و اوکراین ، اقتصاد روسیه دچار تنش جدی با اقتصاد جهانی و کشورهای توسعه یافته غربی شده است . در واکنش به جنگی که آغاز شد ، اتحادیه اروپا، ایالات متحده و بسیاری از کشورهای دیگر تحریم های اقتصادی گسترده ای را علیه روسیه اعمال کردند. علاوه بر تحریم ها، صدها شرکت بین المللی تصمیم به توقف روابط تجاری با روسیه گرفته اند، کشورهای تحریم کننده شامل بزرگترین شرکای اقتصادی روسیه هستند که بیشترین روابط تجاری و مالی روسیه را تشکیل می دهند. از آنجایی که این روابط اکنون به میزان قابل توجهی کاهش یافته است، روسیه به دنبال یافتن شرکای تجاری جایگزین است. روسیه سال ها تلاش کرده است تا روابط اقتصادی بین المللی خود را متنوع کند، به ویژه پس از الحاق شبه جزیره کریمه به روسیه در سال ۲۰۱۴. روسیه اکنون موظف است این روند متنوع سازی را هم تشدید و سرعت ببخشد. در این گزارش سعی داریم با تحلیل داده ها و امار نشان دهیم که عملکرد مالی و تجاری روسیه بعد از جنگ با اوکراین تغییرات بسیاری داشته است ، در این تغییرات ایجاد کرده موفقیت هایی هم کسب کرده است . روسیه برای یافتن جایگزین هایی برای جریان های مالی از کشورهای توسعه یافته تلاش کرده است. در بازارهای ارز، نقش یوآن چین به طور قابل توجهی افزایش یافته است. روسیه همچنین توانسته مشتریان جدیدی برای نفت خام به ویژه

در آسیا پیدا کند. موفقیت روسیه در یافتن تامین کنندگان جایگزین واردات محدودتر بوده است.

اقدامات روسیه به این صورت بوده است که :

۱. برای جریان های مالی خود که در ارتباط بسیاری با کشور های توسعه یافته بوده است جایگزین پیدا کند.

۲. در بازار ارز خود نقش یوآن چین را به طور قابل توجهی افزایش داده است .

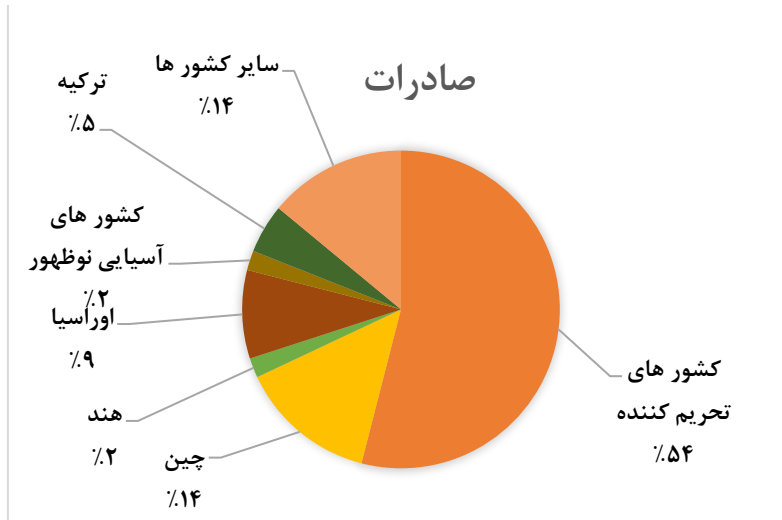
۳. روسیه توانسته مشتریان جدیدی برای نفت خام خود در آسیا پیدا کند .

۴. در آخر روسیه در یافتن تامین کنندگان جایگزین برای واردات خود موفقیت محدود تری را کسب کرده است .

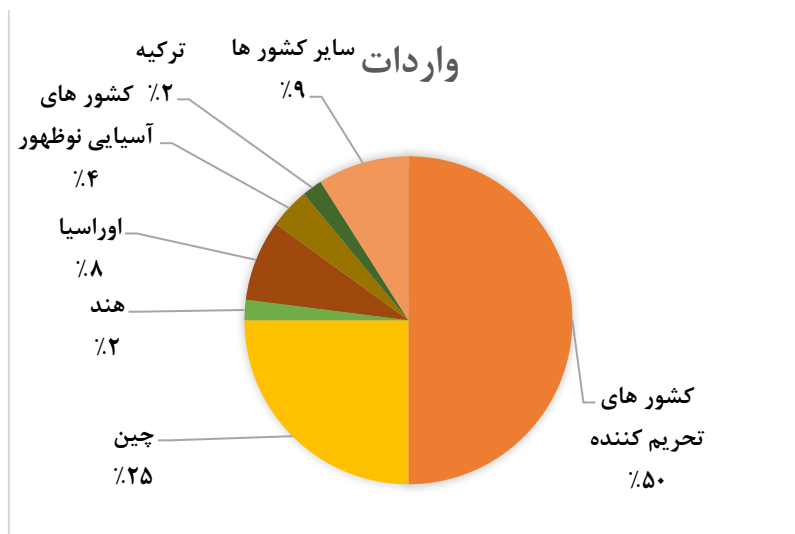
بخش ۲. روابط اقتصادی بین المللی روسیه قبل از جنگ

کشورهای توسعه یافته، به ویژه کشورهای اروپایی، به طور سنتی مهمترین شرکای اقتصادی روسیه بوده اند. این گزاره هم در مورد بازارهای مالی و هم برای روابط تجاری صدق می کند. از آنجایی که کشورهای تحریم کننده روسیه بر روابط اقتصادی خارجی روسیه تسلط داشته اند، جبران ضرر این جریان های مالی و تجاری برای روسیه بسیار دشوار است ، کشورهایی که در بهار ۲۰۲۲ به تحریم های بین المللی علیه روسیه پیوستند، حدود نیمی از تجارت کالاهای روسیه در سال ۲۰۲۱ را تشکیل می دادند (شکل ۱). در میان کشورهای غیر تحریمی، بزرگترین شریک تجاری روسیه تا کنون چین بوده است ، دیگر شرکای تجاری بزرگی که به رژیم تحریم ها نپیوستند شامل ترکیه و هند بودند. کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU)^۱ به رهبری روسیه حدود ۱۰ درصد از تجارت روسیه را تشکیل می دهند.

۱ علاوه بر روسیه، کشورهای عضو EAEU شامل ارمنستان، بلاروس، قزاقستان و جمهوری قرقیزستان هستند.



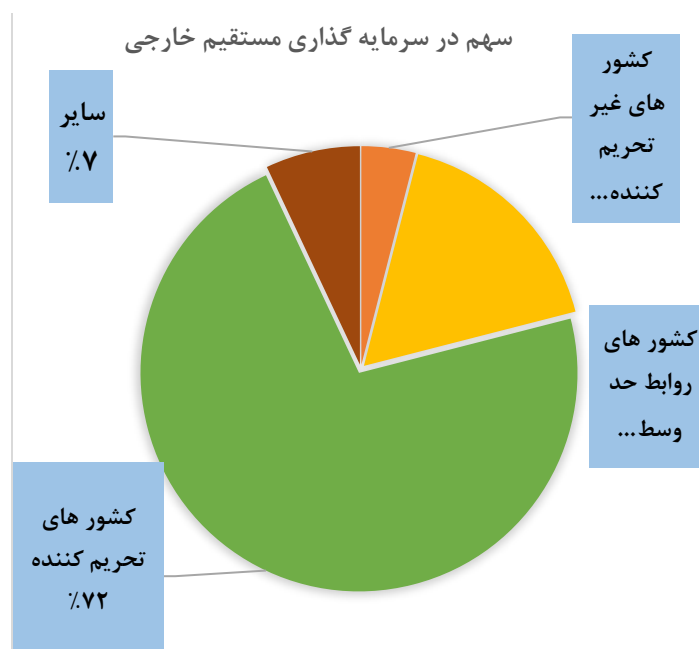
شکل ۱. سهم کشورهای مختلف در تجارت کالایی روسیه در سال ۲۰۲۱ (قسمت الف، صادرات)^۱



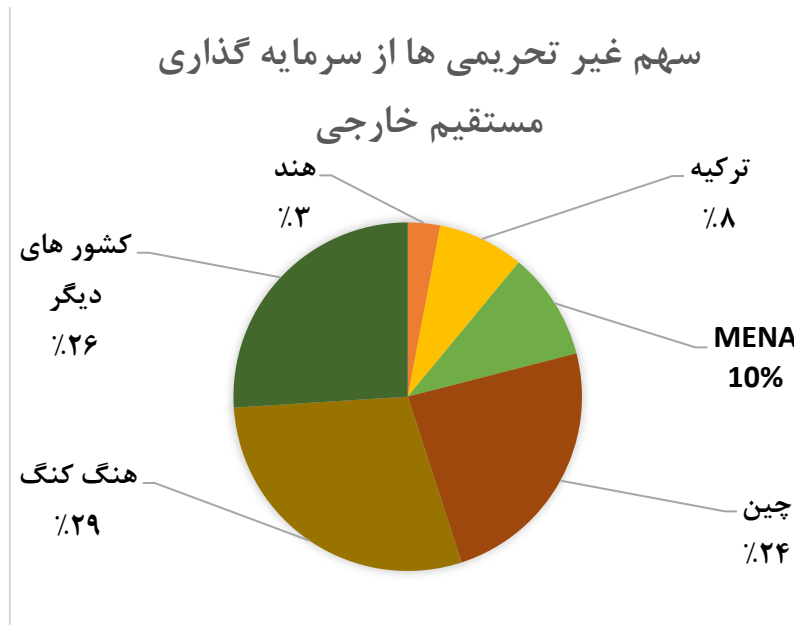
شکل ۱. سهم کشورهای مختلف در تجارت کالایی روسیه در سال ۲۰۲۱ (قسمت ب، واردات)^۲

1 Russian customs
2 Russian customs

سهم کشورهای غیر تحریمی تا پایان سال ۲۰۲۱ تنها ۴ درصد در سرمایه مستقیم روسیه یا به روایت ارقام ۶۰ میلیارد دلار بود. در میان کشورهای غیرتحریمی، بزرگترین سرمایه گذاران چین و اعضای کشورهای مشترک المنافع مستقل CIS بوده اند. ترکیه و برخی کشورهای خاورمیانه نیز سهم قابل توجهی از FDI کشورهای غیر تحریم کننده را به خود اختصاص داده اند.



شکل ۲. (قسمت الف) کل موجودی سرمایه گذاری مستقیم خارجی داخلی روسیه و موجودی سرمایه گذاری مستقیم خارجی در سال ۲۰۲۱



شکل ۲، (قسمت ب) تفکیک کل موجودی سرمایه گذاری مستقیم خارجی داخلی روسیه و موجودی سرمایه گذاری مستقیم خارجی از کشورهای غیر تحریم کننده تا پایان سال ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۱

بخش ۳. تحولات بازارهای مالی روسیه

الحاق شبه جزیره کریمه به روسیه در سال ۲۰۱۴ اولین مجموعه تحریم های بخش مالی را توسط اتحادیه اروپا، ایالات متحده و تعدادی از کشورهای دیگر آغاز کرد، با شروع درگیری روسیه با اوکراین در فوریه ۲۰۲۲، تحریم های بخش مالی غرب به طور گسترده تمدید شد. آنها اکنون دسترسی دولت روسیه، بزرگترین بانک های روسیه و بسیاری از شرکت های روسی را به بازارهای بین المللی به شدت محدود می کنند. تحریم ها همچنین بخش بزرگی از ذخایر ارزی بانک مرکزی روسیه را مسدود کرده است. حذف بسیاری از بانک های

۱ کشور CIS شامل کشورهای شوروی سابق به جز بالتیک است.

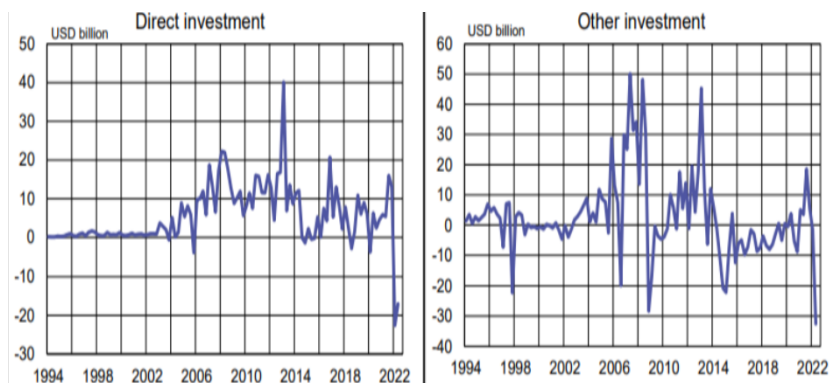
2 Central bank of Russia

۳ باهاما بعداً به فهرست کشورهای بی‌اضافه شد که روسیه آنها را "غیردوستانه" ارزیابی کرد.

روسی از سیستم انتقال پرداخت بین المللی سوئیفت، انجام پرداخت های بین المللی بین روسیه و کشورهای خارجی را دشوار کرده است.

۳-۱. روسیه و خروج سرمایه

خروج خالص سرمایه خارجی از روسیه پس از حمله به اوکراین از نظر تاریخی بسیار زیاد بوده است. طبق آمار رسمی تراز پرداخت روسیه، جریان خالص سرمایه گذاری مستقیم خارجی به روسیه در ژانویه تا ژوئن ۲۰۲۲ حدود ۴۰ میلیارد دلار منفی بوده است (شکل ۳). جریان خالص سرمایه گذاری داخلی نیز منفی ۱۴ میلیارد دلار و سایر سرمایه گذاری ها منفی ۳۴ میلیارد دلار بوده است. داده های اولیه تراز پرداخت ها حاکی از آن است که جریان خالص سرمایه از روسیه در سه ماهه سوم سال ۲۰۲۲ هم ادامه داشته است.



شکل ۳، جریان خالص سه ماهه سرمایه گذاری داخلی به روسیه در سال های ۱۹۹۴-۲۰۲۲^۱

پس از تهاجم، روسیه به سرعت محدودیت هایی را بر جریان سرمایه با کشورهای «غیر دوست» (کشورهای تحریم کننده روسیه) اعمال کرد. در واقع روسیه با انجام و ایجاد محدودیت های قانونی و فراقانونی مختلف سعی در پیچیده شدن فرار سرمایه شرکت های مختلف شد، روسیه اخیراً قانونی را تصویب کرده است که فروش سهام شرکت های خارجی در برخی سازمان های

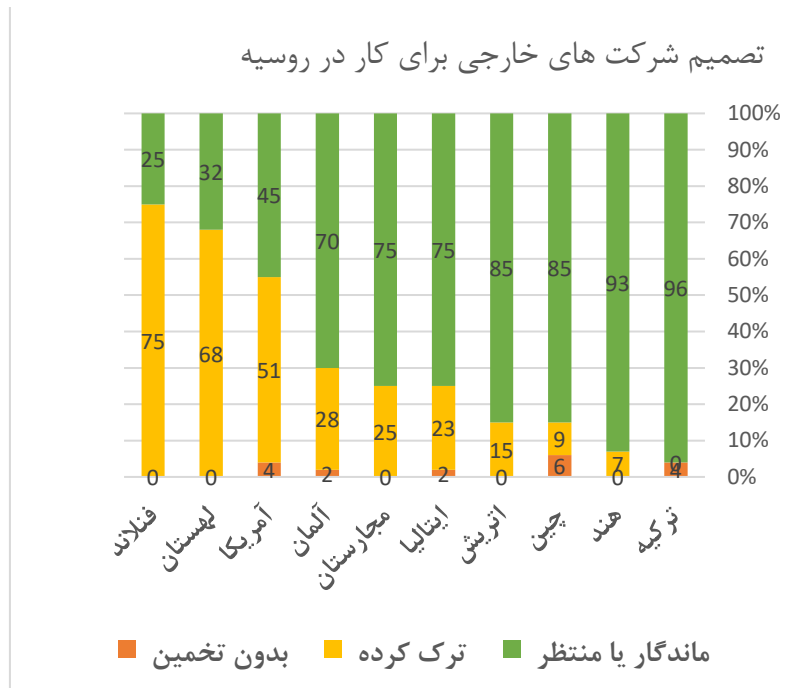
مالی و شرکت های بخش انرژی را ممنوع می کند. حتی بدون چنین ممنوعیت های رسمی، فرآیند خروج شرکت ها از روسیه معمولاً زمان بر بود و به دلیل موانعی مانند انطباق با مقررات پرهزینه که ایجاد فرآیند های هزینه افزون کرده است.

۲-۳. شرکت های خارجی روسیه را ترک می کنند

پس از حمله روسیه به اوکراین، بسیاری از شرکت های خارجی تصمیم گرفتند فعالیت های خود را به حالت تعلیق درآورند یا به طور کامل از روسیه خارج شوند. مدرسه اقتصاد کیف KSE بزرگترین پایگاه داده را گردآوری کرده است که انتخاب های شرکت های خارجی فعال در بازارهای روسیه را نشان می دهد. بر اساس تجزیه و تحلیل KSE، حدود ۴۲ درصد از ۳۰۰۰ شرکتی که در این تجزیه و تحلیل گنجانده شده اند، تا پایان ماه نوامبر یا قبل از آن از بازار روسیه خارج شده یا تصمیم به ترک بازار گرفته اند.^۱

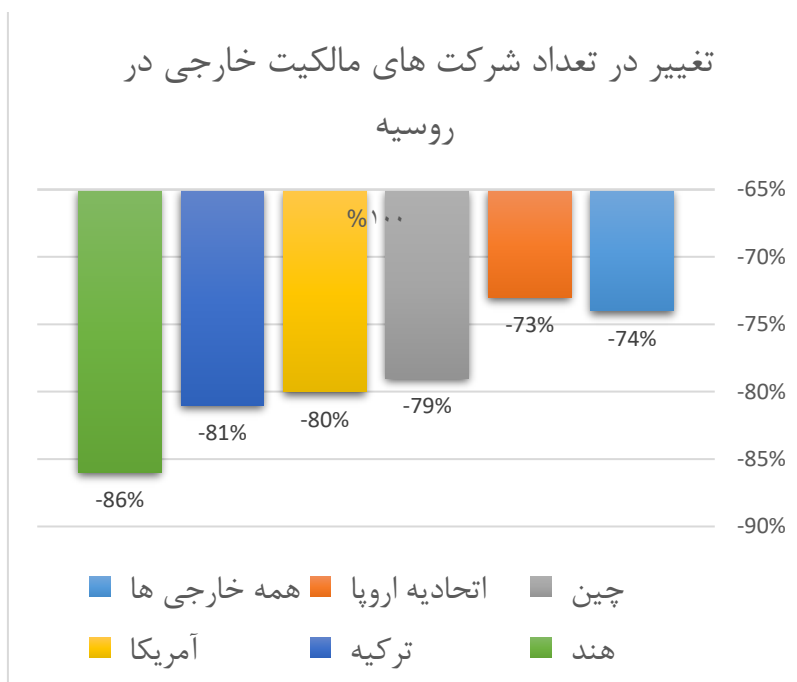
با این وجود، تنوع قابل توجهی در بین کشورها وجود دارد. برای شرکت هایی از لیتوانی، فنلاند یا لهستان، سهم خروج شرکت ها از ۵۰ درصد فراتر رفت، اما در مقابل، اکثریت قریب به اتفاق شرکت های ترکیه ای، هندی و چینی تصمیم گرفته بودند در بازار روسیه بمانند. سهم شرکت های مقیم در روسیه نیز در میان شرکت های اتریشی، مجارستانی و ایتالیایی بسیار بالاست.

1 <https://leave-russia.org/bi-analytics>



شکل ۴، الف) تصمیمات شرکت های خارجی در مورد حضور در روسیه توسط کشورهای منتخب (از ۲۷ نوامبر)^۱.

1 KSE Leave Russia, Kommersant.



شکل ۴، ب) تغییر در تعداد شرکت های دارای مالکیت خارجی در روسیه در سال های ۲۰۱۵-۲۰۲۲ توسط کشورهای منتخب^۱

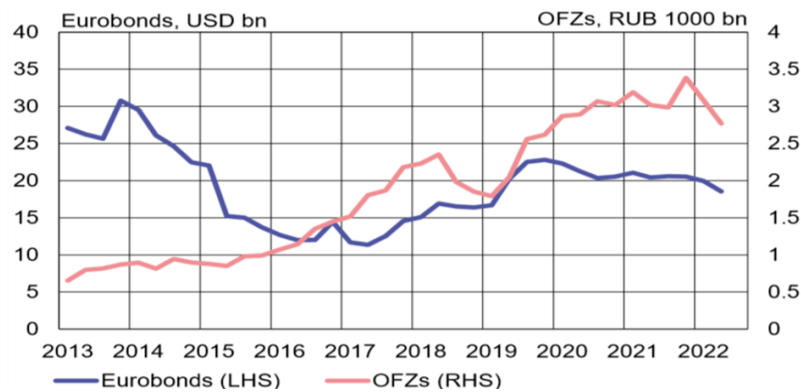
این تحلیل به روند قوی و بلندمدت کاهش شرکت های خارجی از بازار روسیه اشاره می کند. تعداد شرکت های دارای مالکیت خارجی در بازارهای روسیه بین سال های ۲۰۱۵ تا ژوئیه ۲۰۲۲، ۷۰ درصد کاهش یافته است. البته تعداد شرکت های دارای مالکیت چینی، ترکیه ای هم بین سال های ۲۰۱۵ تا ژوئیه ۲۰۲۲ بین ۸۰ تا ۹۰ درصد کاهش یافته است.

۳-۳. بدهی خارجی روسیه

جنگ و تحریم ها به شدت بر بدهی خارجی روسیه تأثیر گذاشته است. با ممانعت روسیه از پرداخت بدهی دولتی خود به سرمایه گذاران خارجی، تحریم ها باعث شد روسیه در ماه ژوئن ۲۰۲۲ بدهی خارجی خود را نکول کند.

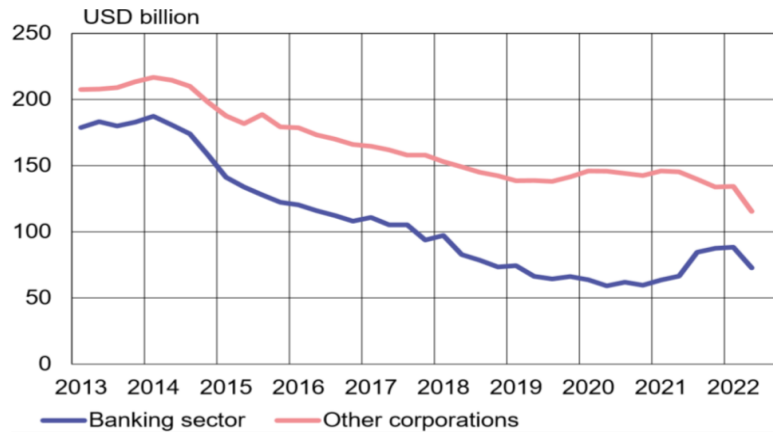
1 KSE Leave Russia, Kommersant.

این پیش‌فرض، وام‌گیری روسیه از بازارهای بین‌المللی را برای سال‌های آینده دشوار می‌کند و احتمال نفوذ شرکت‌های روسی به بازارهای مالی بین‌المللی را مختل می‌کند. ذخایر بدهی خارجی دولت روسیه در سال‌های اخیر بسیار ناچیز بوده است. در پایان سال ۲۰۲۱، سهم بدهی تنها به ۶۳ میلیارد دلار (۳.۵ درصد از تولید ناخالص داخلی) رسید. ارزش اوراق قرضه یورویی دولتی روسیه متعلق به خارجی‌ها پس از الحاق شبه جزیره کریمه به روسیه در سال ۲۰۱۴ به میزان قابل توجهی کاهش یافت، اما در سال‌های بعد تا حدودی بهبود یافت (شکل ۵ الف). در سال ۲۰۲۲، ارزش دوباره شروع به کاهش کرد.

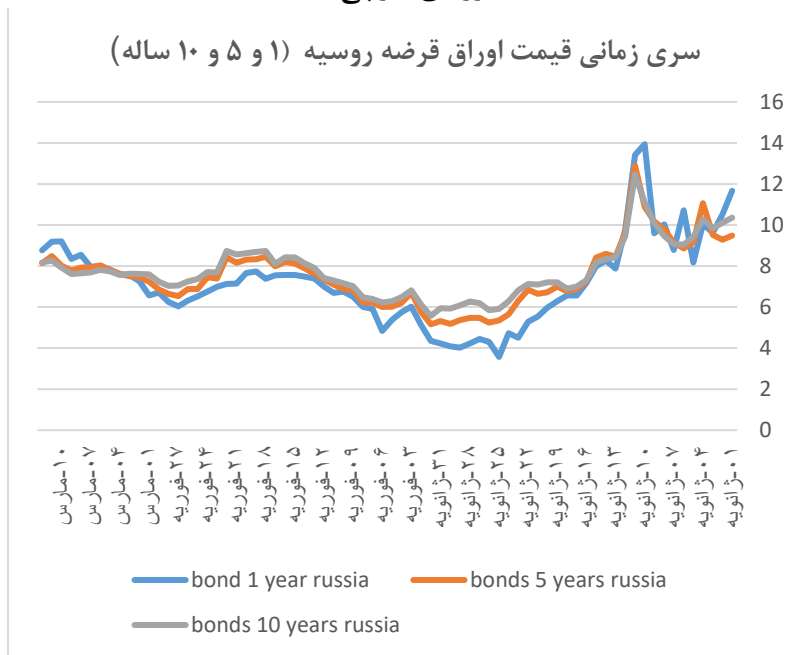


شکل ۵، الف) ارزش اوراق قرضه یورویی و سهام اوراق قرضه داخلی صادر شده توسط دولت روسیه که توسط سرمایه‌گذاران خارجی نگهداری می‌شود.^۱

1 Central bank of Russia



شکل ۵، ب) موجودی بدهی های خارجی بخش بانکی روسیه و سایر شرکت ها به ارزهای خارجی.^۱



شکل ۵، قسمت ج سری زمانی قیمت اوراق قرضه روسیه (۱۰ و ۵ و ۱ ساله)^۲

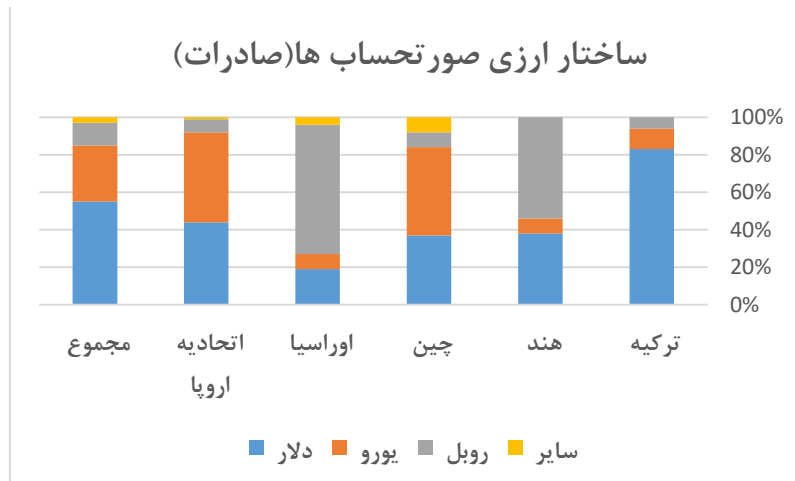
1 Central bank of Russia
2 Investing.com

اوراق قرضه داخلی دولتی OFZs متعلق به سرمایه گذاران خارجی است. روند افزایشی بلندمدت این اوراق پس از شروع جنگ به طور ناگهانی معکوس شد. و در واقع تحرکات بازار بدهی دولتی متأثر از بسته شدن حساب سرمایه شد. تامین مالی خارجی برای شرکت های روسی بسیار با اهمیت است هم چنان که از آمار و ارقام گزارش شده بر میآید، بدهی خارجی سهام (به استثنای دولت و بانک مرکزی) تا پایان سال ۲۰۲۱، ۳۸۰ میلیارد دلار (۲۱.۵ درصد تولید ناخالص داخلی) بود. از این مقدار، حدود ۳۰ درصد به روبل و عمدتاً مربوط به سرمایه گذاران مستقیم (به طور بالقوه منشأ روسی، همانطور که در بالا بحث شد) بود، در حالی که ۷۰ درصد به ارزهای خارجی، عمدتاً دلار آمریکا، اختصاص داشت. ارزش بدهی خارجی به ارزهای خارجی از زمان الحاق کریمه به روسیه در سال ۲۰۱۴ روند نزولی داشته است.

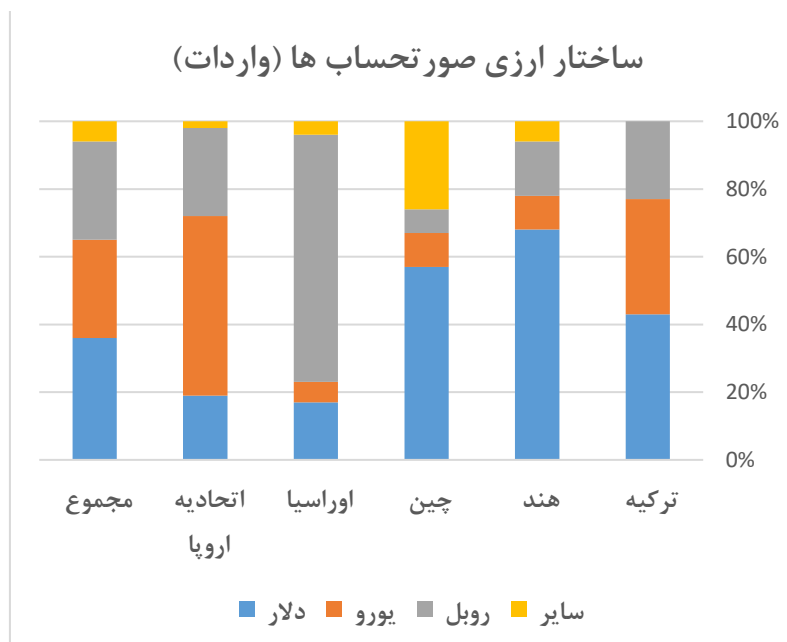
۳-۴. افزایش یوآن چین در بازارهای ارز روسیه

جنگ و تحریم ها منجر به کاهش شدید سهم دلار آمریکا و یورو در بازارهای ارز روسیه شده است، در حالی که سهم یوآنچین افزایش یافته است. از آنجایی که جریان سرمایه تحت محدودیت های مختلفی قرار دارد، روند بازارهای ارز روسیه تا حد زیادی منعکس کننده عملیات مرتبط با جریان تجارت خارجی روسیه میباشد.

اگرچه روسیه سال ها به دنبال افزایش استفاده از ارزهای ملی در صورتحساب تجارت خارجی خود بوده است، اما نقش دلار و یورو به عنوان ارزهای صورتحساب در تجارت خارجی روسیه قبل از جنگ بسیار پر رنگ بوده است. در سال ۲۰۲۱، مجموع سهم دلار و یورو در معاملات صادراتی روسیه ۸۵ درصد و در معاملات وارداتی ۶۶ درصد بوده است (شکل ۶). سهم روبل در تجارت با کشورهای عضو EAEU و سایر ارزها (مانند یوآن) در تجارت با چین بالاترین میزان را داشته است.



شکل ۶، (قسمت الف) ساختار ارزی صورتحساب صادرات روسیه در سال ۲۰۲۱.



شکل ۶، (قسمت ب) ساختار ارزی صورتحساب واردات روسیه در سال ۲۰۲۱.

1 Central bank of Russia
2 Central bank of Russia

روسیه بهار گذشته اعلام کرد که برای دریافت صورتحساب گاز طبیعی خط لوله به از کشورهای که "غیر دوستانه" تلقی می شوند، فقط روبل دریافت میکند، روسیه ارسال گاز خط لوله به کشورهای که پرداخت روبل را رد می کردند، از جمله فنلاند را متوقف کرد. در میان کشورهای «دوست»، گزارش‌های اخیر رسانه‌ها حاکی از آن است که ترکیه موافقت کرده است که بخشی از واردات گاز خود از روسیه را به روبل بپردازد، در حالی که هند و روسیه روپیه هند را به عنوان ارز صورتحساب در نظر می گیرند.

در آغاز سال ۲۰۲۲، سهم یوآن در معاملات ارز در بورس مسکو همچنان در حاشیه بود. تا پایان اکتبر، حجم معاملات (یوآن به روبل) ۳۰ درصد از کل معاملات ارز را تشکیل می داد. اما به مرور هم شرکت ها و هم سرمایه گذاران فردی خرید یوآن خود را افزایش داده اند. پذیرش یوآن توسط روسیه از داده های پرداخت های بین المللی منتشر شده توسط سوئیفت مشهود است. در ماه اکتبر، روسیه چهارمین اقتصاد بزرگ فراساحلی برای پرداخت یوآن پس از هنگ کنگ، بریتانیا و سنگاپور بود. سهم روسیه در پرداخت های بین المللی یوآن از کمتر از ۰.۴ درصد در فوریه ۲۰۲۲ به ۳.۳ درصد در اکتبر ۲۰۲۲ رسیده است، چندین شرکت بزرگ روسی، از جمله گول آلومینیومی Rusal، تولیدکننده طلا Polyus و شرکت نفت دولتی Rusneft، اخیراً اوراق قرضه با ارزش یوآن منتشر کرده اند.

۳-۵. بررسی پرداخت های بین المللی

پس از حمله روسیه به اوکراین، شرکت های اصلی حوزه پرداخت الکترونیک (ویزا و مسترکارت) فعالیت خود را در روسیه متوقف کردند، بر همین اساس این کارت ها که در روسیه صادر می شوند در خارج از روسیه غیرقابل استفاده شدند و امکان خرید روس ها در خارج از کشور را به شدت محدود کردند. از زمان الحاق کریمه در سال ۲۰۱۴، روسیه به طور فعال سیستم کارت پرداخت داخلی "میر" خود را توسعه داده است. سیستم پرداخت میر امروزه به طور گسترده در داخل روسیه استفاده می شود، اما استفاده از آن در خارج از کشور بسیار محدود است. در اواسط سپتامبر، اپراتور این سیستم اعلام کرد که Mircard (کارت پرداخت روسی) در ۹ کشور خارجی (ارمنستان، بلاروس، قزاقستان، جمهوری قرقیزستان،

کره جنوبی، تاجیکستان، ترکیه، ازبکستان و ویتنام) و همچنین در دو منطقه جدایی طلب پذیرفته شده است. هدف روسیه در آن زمان افزایش تعداد کشورهای پذیرنده کارت "میر" تا سال ۲۰۳۰ به ۳۵ کشور بود. هم چنین در وقت گذشته مذاکراتی برای اضافه شدن کشورهای دیگر انجام شد نظیر: امارات متحده عربی، تایلند، سریلانکا و نیجریه. اما باید توجه داشت که در اواخر سپتامبر ۲۰۲۲، ایالات متحده یادداشتی منتشر کرد که نشان می‌داد موسسات مالی غیرآمریکایی هنگام معامله با اپراتور سیستم پرداخت میر در معرض تحریم‌های ثانویه قرار می‌گیرند. بنا به گزارش رسانه‌های امریکایی و روسی، پس از آن بسیاری از بانک‌های خارجی، از جمله بانک‌های ترکیه، ویتنام، قزاقستان، ازبکستان و تاجیکستان، کارت‌های میر را نمی‌پذیرند. سریلانکا نیز از مذاکرات برای معرفی کارت میر خارج شد. گزارش شده است که برای دور زدن این مشکل، روس‌ها به کارت‌های پرداخت چینی روی آورده‌اند یا به کشورهای همسایه مانند جمهوری قرقیزستان یا ازبکستان سفر کرده‌اند تا یک حساب بانکی با کارت‌های پرداخت غربی مرتبط باز کنند.

بخش ۴: تجارت روسیه

اتحادیه اروپا، ایالات متحده و برخی از کشورهای دیگر پس از الحاق شبه جزیره کریمه به روسیه، محدودیت‌های تجاری متمرکز بر روسیه را اعمال کردند، پس از حمله روسیه به اوکراین، محدودیت‌های تجاری بسیار گسترده تری اعمال شد. به طور کلی محدودیت‌ها بین کشورهای شرکت‌کننده بسیار هماهنگ است، اما تفاوت‌هایی در جزئیات وجود دارد، به عنوان مثال. در پوشش و زمان اجرا. با ادامه جنگ روسیه، محدودیت‌ها به تدریج افزایش یافته است.

محدودیت‌های اصلی واردات از روسیه مربوط به نفت خام، محصولات نفتی، زغال سنگ، طلا، برخی محصولات فولادی و چوب است. محدودیت‌های واردات در دوره‌های مختلف، متفاوت بوده است. به عنوان مثال، ممنوعیت واردات نفت خام و فرآورده‌های نفتی روسیه تنها در دسامبر و فوریه ۲۰۲۳ اعمال می‌شود. محدودیت‌ها در صادرات به روسیه بر روی گروه‌های خاص کالایی و خدماتی بویژه محصولات فناوری متمرکز است. محدودیت‌های صادراتی به سرعت اجرا شد، اما به تدریج گسترش یافت و محصولات جدید را

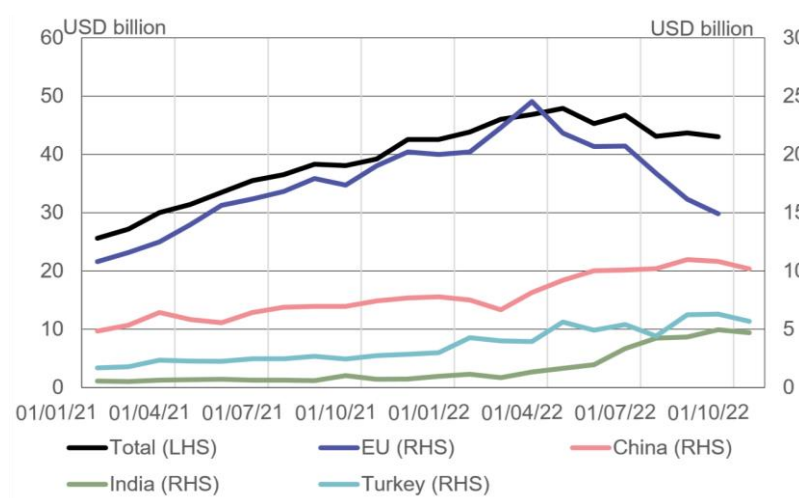
نیز در بر گرفت به عنوان مثال در دسته ی کالاهای مصرفی، محدودیت های صادراتی بر کالاهای لوکس متمرکز شده است.

۴-۱. روسیه خریداران جایگزین برای صادرات کلیدی پیدا کرده است

علیرغم جنگ، ارزش صادرات کالاهای روسیه در سال جاری به بالاترین حد تاریخی رسیده است.^۱ درآمد صادراتی روسیه به دلیل قیمت های فوق العاده بالای کالاها افزایش یافته است، این در حالی است که ارزش صادرات روسیه به اتحادیه اروپا تا حدودی کاهش یافته است، اکثر محدودیت های واردات اتحادیه اروپا برای کالاهای روسی مشمول دوره های انتقالی (بازه زمانی خاصی را برای انجام تحریم کالایی خاصی در نظر میگیرند، مانند تحریم نفتی سال ۲۰۲۳) هستند، بنابراین تأثیر آنها بر صادرات روسیه تاکنون محدود بوده، روسیه نیز صادرات خود را به بازارهای دیگر سوق داده است، توسعه صادرات روسیه در کشورهای مختلف متفاوت است. ارزش کل صادرات روسیه در ماه سپتامبر ۲۰۲۲ تقریباً در همان سطح قبل از جنگ بوده، اما ارزش صادرات روسیه به هند در ماه سپتامبر ۲۰۲۲ تقریباً ۵ برابر بیشتر از قبل از جنگ بوده است، هم چنین ارزش صادرات به ترکیه در سپتامبر ۲۰۲۲ (۷۰ درصد) افزایش داشته است و افزون بر این حدود ۵۰ درصد در سپتامبر ۲۰۲۲ برای صادرات به چین افزایش یافته است، در مقابل، ارزش صادرات روسیه به اتحادیه اروپا در ماه سپتامبر ۲۰۲۲ در مقایسه با قبل از جنگ، نزدیک به ۳۰ درصد کاهش داشته که این تغییرات برای صادرات به امریکا ۸۰ درصد کاهش را نشان میدهد. در نتیجه، توزیع و مقاصد بازارهای صادراتی روسیه در ماه های اخیر به طور قابل توجهی تغییر کرده است. سهم کشورهای تحریم کننده در صادرات روسیه با ۱۵ درصد کاهش نسبت به سطح قبل از جنگ به کمتر از ۴۰ درصد رسید (شکل ۷، قسمت ب)، سهم هند از ۲ درصد به ۱۲ درصد تا جولای ۲۰۲۲ افزایش یافته است. سهم ترکیه در همین دوره از ۶ درصد به ۹

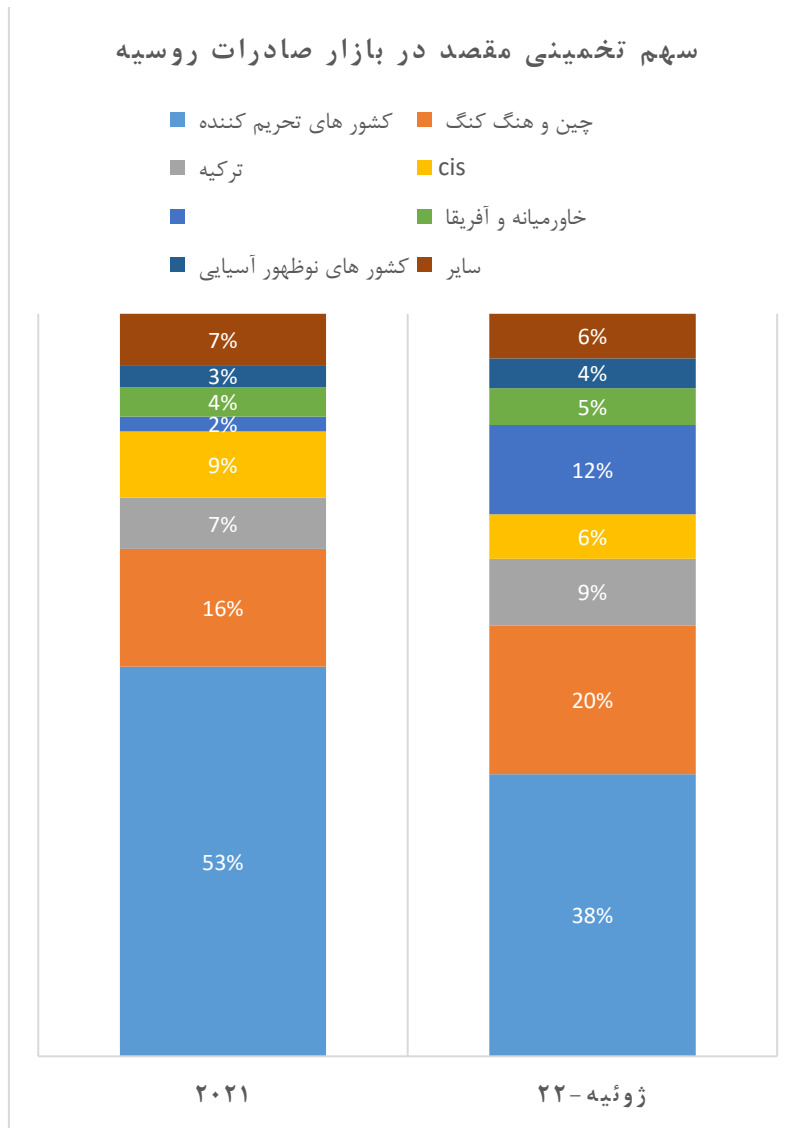
۱ روسیه پس از حمله به اوکراین، انتشار آمار تجارت خارجی را متوقف کرد. بنابراین تحلیل ما از تحولات صادرات روسیه بر اساس داده های آینه ای است، یعنی داده های شرکای تجاری کلیدی روسیه را بر مبنای تجارتی که با روسیه اعلام کرده اند، استفاده نموده ایم.

درصد افزایش یافته در حالی که سهم چین از ۱۶ درصد به ۲۰ درصد افزایش پیدا کرده است. سهم سایر مناطق در صادرات روسیه در مقایسه با سطوح قبل از جنگ بدون تغییر باقی مانده یا اندکی کاهش یافته است.



شکل ۷، الف) ارزش تخمینی صادرات کالاهای روسیه^۱

1 Macrobond, IMF DOTS

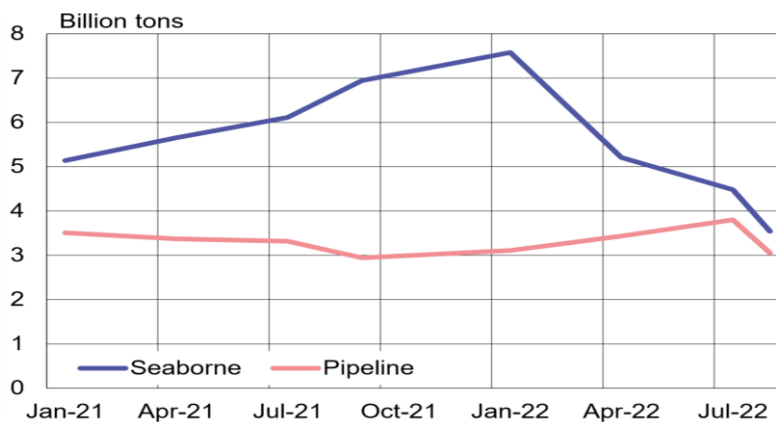


شکل ۷، قسمت ب) سهم تخمینی بازارهای مقصد در صادرات روسیه^۱

تخمین آینده ای برحسب گزارش کشور های مقصد ، IMF DOTS , ITC 1

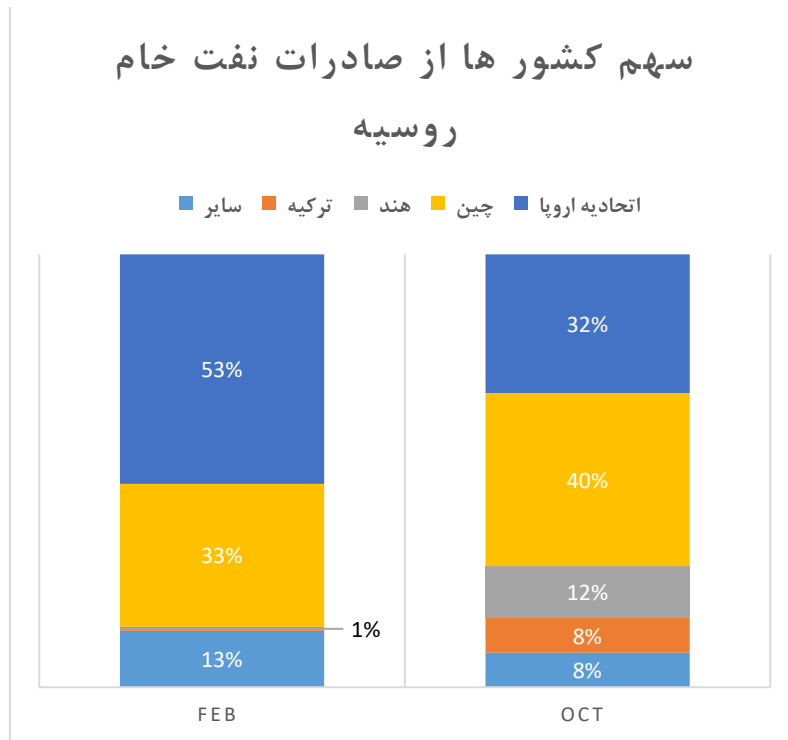
۴-۱-۱. صادرات نفت به آسیا منتقل می شود

نفت خام به تنهایی از مهم ترین کالاهای صادراتی روسیه است، با وجود جنگ، حجم کل صادرات نفت روسیه کاهش چشمگیری نداشته است، واردات نفت خام اتحادیه اروپا از روسیه در ماه اکتبر حدود یک سوم کمتر از قبل از جنگ بود. واردات خط لوله ای اتحادیه اروپا عملاً ثابت مانده است، در حالی که واردات از طریق دریا به میزان قابل توجهی کاهش یافته است (شکل ۸. قسمت الف) از سوی دیگر، واردات نفت از طریق دریا از کشورهای دیگر (به ویژه چین، هند و ترکیه) به میزان قابل توجهی افزایش یافته است تا بتواند کاهش صادرات روسیه به کشورهای تحریم کننده را جبران کند. سهم اتحادیه اروپا در صادرات نفت خام روسیه از حدود ۵۰ درصد به حدود ۳۰ درصد کاهش یافته است. به همین ترتیب، سهم چین به ۴۰ درصد و سهم هند و ترکیه هر کدام به حدود ۱۰ درصد افزایش یافته است.



شکل ۸. الف) واردات نفت خام روسیه از طریق دریا و خط لوله اتحادیه اروپا در سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۲۲^۱

1 Eurostat, Bloomberg, JPMorgan



شکل ۸. ب) سهم کشورها از صادرات نفت خام روسیه در فوریه و اکتبر ۲۰۲۲

ممنوعیت واردات نفت خام روسیه از سوی اتحادیه اروپا قرار است از پنجم دسامبر سال جاری اجرایی شود. این ممنوعیت فقط در مورد نفت دریایی اعمال می شود. خریداران اصلی نفت خط لوله روسیه - آلمان و لهستان (سهم ترکیبی ۶۵ درصد از واردات خط لوله اتحادیه اروپا) - نیز قصد خود را برای توقف واردات نفت خط لوله از روسیه اعلام کرده اند. بنابراین، روسیه انتظار دارد در ماه دسامبر حدود ۲۵ درصد از صادرات نفت خام خود را در مقایسه با سطح چند ماه گذشته آن از دست بدهد. از نظر حجمی، صادرات از دست رفته به حدود ۱.۱ میلیون بشکه خواهد رسید که این میزان کاهش میتواند توسط هند، ترکیه و چین مورد تعدیل قرار گیرد.

علاوه بر این، کشورهای تحریم کننده بر ممنوعیت ارائه خدمات مالی و بیمه ای برای حمل نفت روسیه به هر مقصدی با قیمت هایی بیش از سقف پیشنهادی توافق کرده اند. این اقدام در ماه دسامبر اجرایی شد، اگر روسیه بخواهد سقف قیمت را دور بزند، باید از ناوگانی استفاده کند که به بیمه گران جایگزین متکی باشد، برای مثال شرکت های حمل و نقل داخلی. اکثر تحلیلگران صنعتی این حوزه معتقدند که این امر می تواند در کوتاه مدت به دلیل کمبود ظرفیت جایگزین کاری دشوار باشد. شاهد مثال این محدودیت، ظرفیت صادرات خط لوله روسیه به چین است که در حال حاضر از ظرفیت کامل استفاده میشود که امکان بهره برداری و انتفاع بیشتر از آن نیست.

۴-۱-۲. چالش های تنوع بخشیدن به صادرات فرآورده های نفتی

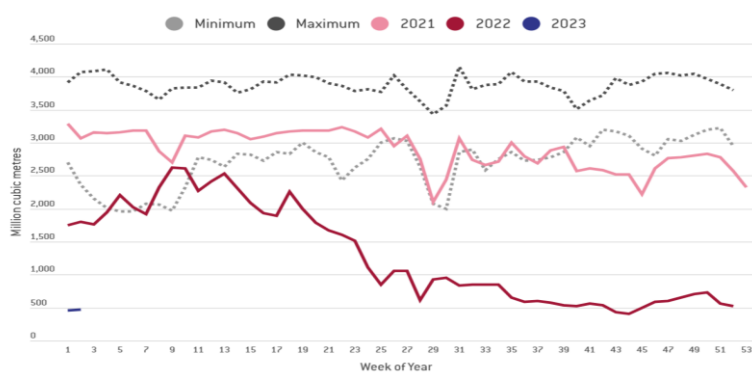
کاهش صادرات فرآورده های نفتی روسیه از صادرات نفت خام آن بیشتر بوده است. واردات فرآورده های نفتی اتحادیه اروپا از روسیه به طور میانگین از قبل از جنگ حدود ۳۰ درصد کاهش داشته است. بر اساس شواهد آماری نیز این کاهش بیشتر شده است، هم چنین واردات آمریکا در این گروه کالایی از روسیه به طور کامل متوقف شده است. این کاهش با افزایش صادرات روسیه به چین، هند و ترکیه جبران نشده است، روسیه نتوانسته بازارهای جدید قابل توجهی برای فرآورده های نفتی پیدا کند.

ممنوعیت واردات فرآورده های نفتی روسیه از سوی اتحادیه اروپا در تاریخ ۵ فوریه ۲۰۲۳ اجرایی می شود. این ممنوعیت می تواند صادرات فرآورده های نفتی روسیه را حدود یک سوم از سطح نوامبر ۲۰۲۲ کاهش دهد. همانند نفت خام، مکانیزم سقف قیمتی مشابه برای فرآورده های نفتی نیز قرار است از ابتدای فوریه ۲۰۲۳ اجرایی شود. کارشناسان صنعتی این حوزه در ژورنال های مختلف می گویند که تأثیر آن بر صادرات فرآورده های نفتی روسیه احتمالاً شدیدتر از نفت خام خواهد بود.

۴-۱-۳. صادرات گاز طبیعی

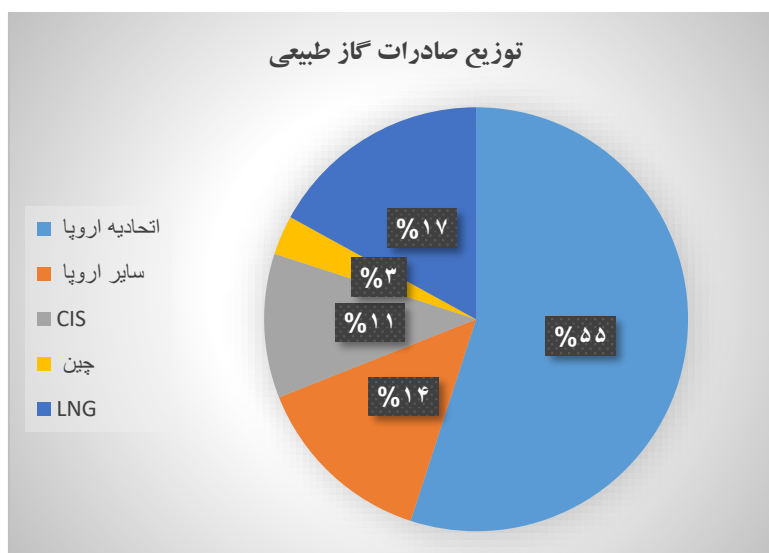
صادرات گاز طبیعی روسیه در ماه های پس از جنگ روسیه و اوکراین به شدت کاهش یافته است، اتحادیه اروپا هیچ محدودیتی برای واردات گاز طبیعی از

روسیه اعمال نکرده است، اما روسیه تصمیم گرفته است به تدریج صادرات گاز خط لوله به اتحادیه اروپا را متوقف کند که خود یکی از نقاط قوت در نبرد با اوکراین در مقابل اروپا به حساب میاید. در ماه های اخیر، سطح صادرات گاز خط لوله به اتحادیه اروپا حدود ۸۰ درصد کمتر از سطح قبل از جنگ بوده است (شکل ۹ الف). این به معنای کاهش حدود ۴۵ درصدی در کل صادرات گاز روسیه که شامل گاز طبیعی مایع یا همان (LNG) هم میشود. در کوتاه مدت، روسیه به دلیل محدودیت در ظرفیت حمل و نقل، امکان کمی برای تغییر جهت این صادرات به سایر بازارها دارد. ظرفیت خط لوله به بازارهای دیگر محدود است و در حال حاضر به طور کامل استفاده می شود، علاوه بر این، روسیه تنها چند کارخانه مایع سازی دارد، در حالی که برنامه هایی برای ساخت خطوط لوله گاز جدید به چین و ظرفیت جدید LNG وجود دارد، اما تکمیل این طرح ها به زمان و منابع نیاز دارد - به ویژه با در نظر گرفتن حجم عظیم صادرات گاز به اتحادیه اروپا. علاوه بر این، تحریم ها با محدود کردن دسترسی به فناوری و تامین مالی، انجام چنین پروژه هایی را با مشکل مواجه می کنند.^۱



شکل ۹، الف) واردات هفتگی گاز طبیعی اتحادیه اروپا از روسیه در سال ۲۰۲۲ با خط لوله.^۲

1 Demertzis, M., Hilgenstock, B., McWilliams, B., Ribakova, E. and Tagliapetra, S. (2022). How have sanctions impacted Russia? Policy Contribution 18/2022, Bruegel.
 2 Bruegel (weekly gas imports), BP (export distribution)



شکل ۹، ب) توزیع صادرات گاز طبیعی روسیه در سال ۲۰۲۱.

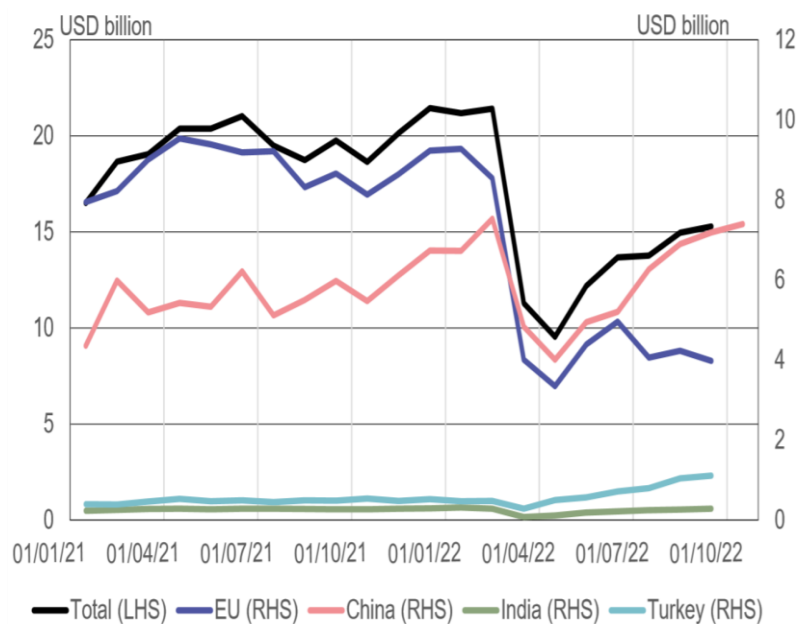
ارزش واردات کالاهای روسیه پس از تهاجم روسیه به اوکراین به شدت کاهش یافت، اما از آن زمان کمی بهبود یافته است. ارزش واردات روسیه در ماه سپتامبر ۲۰۲۲ هنوز نزدیک به ۳۰ درصد کمتر از سطح قبل از جنگ بوده است (شکل ۱۰ الف). کاهش واردات منعکس کننده کاهش تقاضا در روسیه، محدودیت های صادرات به روسیه، مشکل پرداختی روسیه با کشورهای تحریم کننده و تصمیمات یکجانبه توسط روسیه است. شرکت های خارجی با توجه به همین موارد به وجود آمده تصمیم به تعلیق و یا تعطیلی فعالیت در روسیه گرفته اند.

واردات روسیه از اکثر کشورها به طور کلی کاهش یافته است، اما در کشورهای مختلف تفاوت وجود دارد. ارزش واردات از اتحادیه اروپا در ماه سپتامبر ۲۰۲۲ حدود نصف سطح قبل از جنگ بوده است. واردات از هند در ماه سپتامبر ۲۰۲۲ ۵ درصد کاهش یافت. واردات از چین ۳ درصد در سپتامبر ۲۰۲۲ افزایش یافت. ارزش واردات روسیه از ترکیه در ماه سپتامبر ۲۰۲۲ بیش

1 Bruegel (weekly gas imports), BP (export distribution)

از دو برابر سطح قبل از جنگ بود، در حالی که واردات از قزاقستان ۵۰ درصد افزایش یافت.

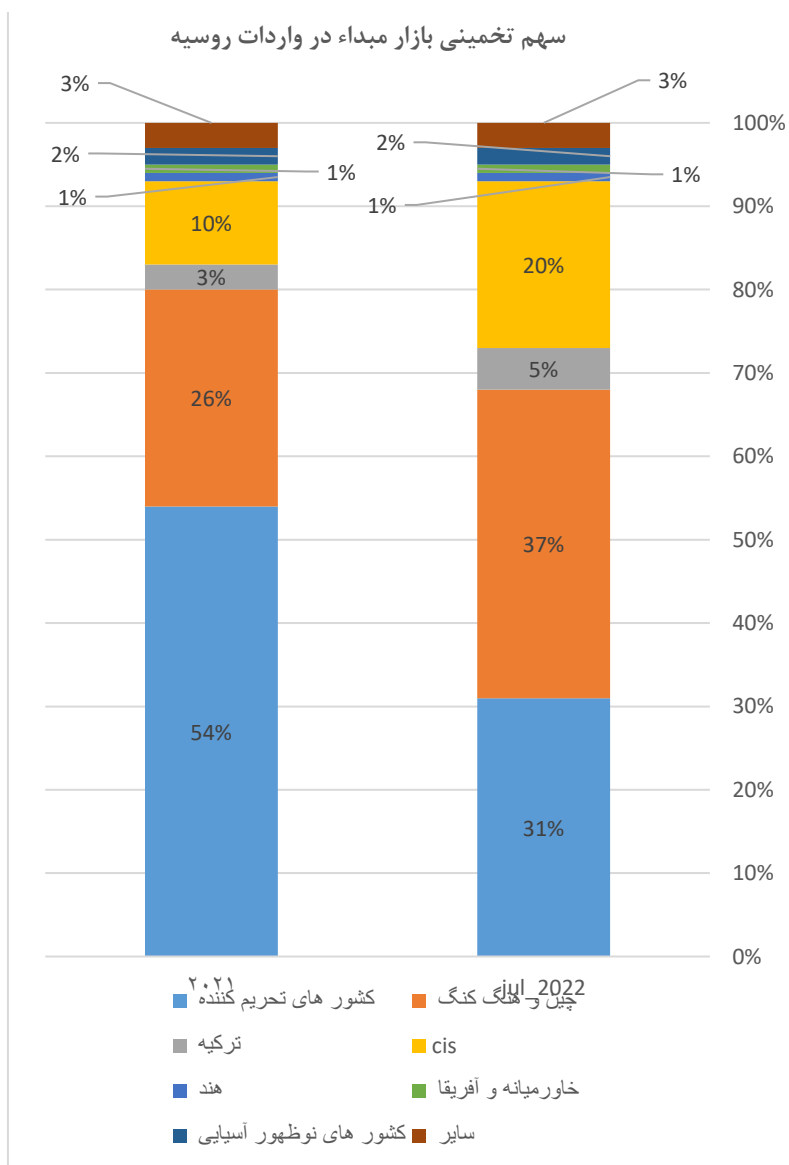
ساختار واردات روسیه بر اساس کشورها نیز از زمان شروع جنگ به طور قابل توجهی تغییر کرده است. سهم کشورهای تحریم کننده از بیش از ۵۰ درصد در سال ۲۰۲۱ به حدود ۳۰ درصد در جولای ۲۰۲۲ کاهش یافته است (شکل ۱۰، ب) سهم چین به ۳۶ درصد افزایش یافت، اما ظاهراً در ماه‌های بعد افزایش بیشتری خواهد داشت. سهم کشورهای CIS دو برابر شده و به حدود ۲۰ درصد رسیده است. سهم ترکیه نیز بیش از دو برابر شده است، اما همچنان در ژوئیه همین سال کمتر از ۵ درصد بوده است.^۱



شکل ۱۰. الف) توسعه تخمینی ارزش واردات کالاهای روسیه.^۲

^۱ برآورد واردات روسیه بر اساس داده های صادراتی کشورهای شریک است.

^۲ Macrobond, IMF DOTS



شکل ۱۰، ب) سهم تخمینی بازار مبداء در واردات روسیه.^۱

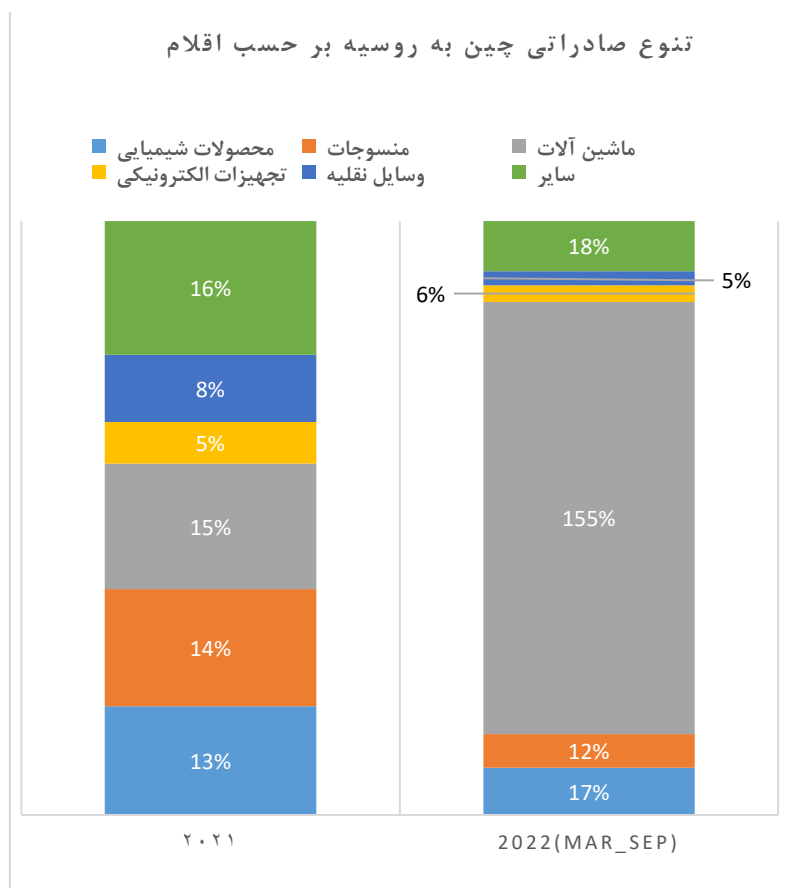
1 Macrobond, IMF DOTS

محدودیت های اعمال شده توسط کشورهای توسعه یافته برای صادرات به روسیه بر محصولات با فناوری پیشرفته متمرکز است. از آنجایی که روسیه به شدت به واردات بسیاری از محصولات فناوری وابسته است، یافتن منابع جایگزین برای این محصولات برای روسیه بسیار مهم است. در واقع، تحریم ها فقط برای سهم محدودی از صادرات به روسیه اعمال می شود. به عنوان مثال، کمیسیون اروپا تخمین می زند که آنها تنها ۲۸ درصد از صادرات اتحادیه اروپا به روسیه را در سال ۲۰۲۱ پوشش می دهند. از سوی دیگر، جنگ و تحریم ها زنجیره لجستیک را به طرق دیگر مختل کرده است. برای مثال، مسیرهای حمل و نقل جایگزین ممکن است حتی برای کالاهای مجاز که می توانند به طور قانونی به روسیه صادر شوند، مورد نیاز باشد، که یعنی حتی در این زمینه هم اختلال ایجاد شده است.

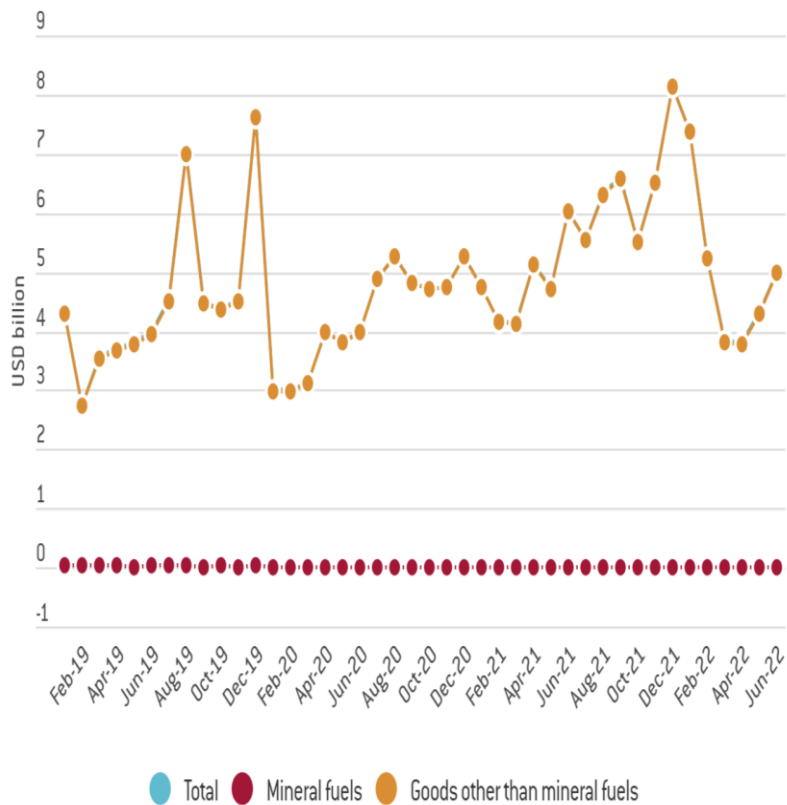
۴-۲-۱. واردات از چین به سطح قبل از جنگ بهبود یافته است

حتی قبل از جنگ، چین بزرگترین کشور در زمینه واردات برای روسیه بود، که حدود یک چهارم واردات کالاهای روسیه را به خود اختصاص می داد. همانطور که اشاره شد، سهم چین در ماه های اخیر بیشتر افزایش یافته است. با این حال، به نظر می رسد که افزایش واردات روسیه از چین، به استثنای وسایل نقلیه موتوری، ارتباط بسیار زیادی با کالا و خدمات با فناوری بالا ندارد.

ساختار صادرات چین به روسیه در ماه های اخیر نسبت به وضعیت قبل از جنگ تا حدودی تغییر کرده است (شکل ۱۱، قسمت الف). سهم محصولات شیمیایی افزایش یافته است (نشان از افزایش قیمت مواد خام دارد)، سهم وسایل موتوری و نقلیه افزایش یافته، سهم ماشین آلات صنعتی ثابت مانده است و سهم تجهیزات الکتریکی اندکی کاهش یافته است. در میان محصولات فناوری، ارزش واردات وسایل نقلیه موتوری به شدت افزایش یافته است (شکل ۱۱، قسمت ب) میزان واردات ماشین آلات در شهریورماه نیز نسبت به قبل از تهاجم بیشتر بوده است، در حالی که واردات تجهیزات الکتریکی همچنان اندکی کاهش را داشته است.



شکل ۱۱، الف) ساختار محصول صادرات چین به روسیه در سال ۲۰۲۱ و مارس-سپتامبر ۲۰۲۲^۱



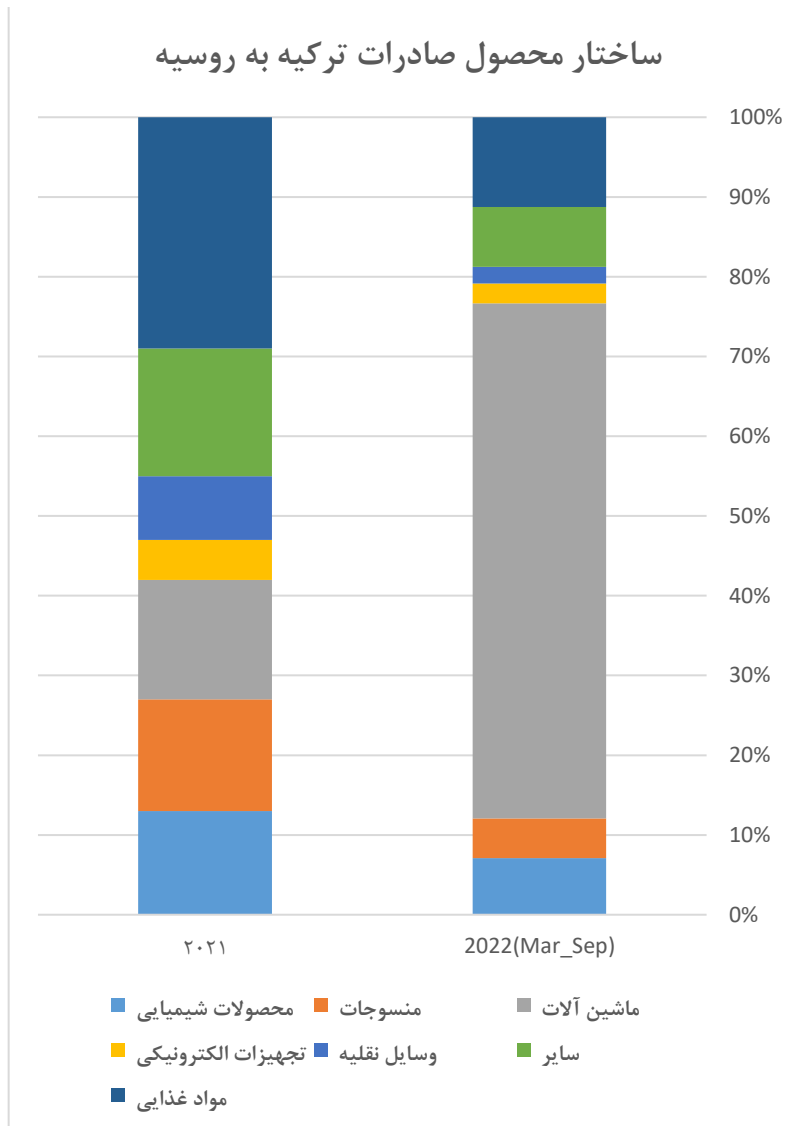
شکل ۱۱، ب) توسعه صادرات چین به روسیه در دسته بندی محصولات منتخب در سال های ۲۰۱۷-۲۰۲۲

به نظر می رسد که چین در این مرحله تنها مقدار محدودی از واردات جایگزین را به روسیه ارائه کرده است. مجموع صادرات کالاهای چین به روسیه در ماه سپتامبر از سطح قبل از جنگ فراتر رفته است ، اما فقط اندکی. چین جایگزین هایی برای واردات به ویژه در دسته وسایل نقلیه موتوری فراهم کرده است، به عنوان مثال (وسایل نقلیه برای حمل کالا و قطعات خودرو)، این در حالی است که چنین کالاهایی به طور کلی مشمول تحریم نیستند، اما واردات

آنها به روسیه از کشورهای دیگر به دلایل دیگر، به ویژه تصمیم خودروسازان خارجی برای خروج از روسیه، به میزان قابل توجهی کاهش یافته است. احتمالاً جایگزینی تمام واردات از دست رفته از چین برای روسیه بسیار دشوار باشد، به عنوان مثال با ارقام ماه های مختلف سال بروز جنگ، واردات روسیه از چین برای رسیدن به همان سطح کل واردات در جولای ۲۰۲۱، تقریباً دو برابر بیشتر شده است. جایگزینی همچنین مشکلات دیگری را برای روسیه ایجاد می کند. به عنوان مثال، شواهد با توجه به گزارشات ژورنالیستی، حاکی بروز مشکلات کیفی در کالاهای چینی خواهد بود. وابستگی فزاینده به واردات چین، روسیه را در برابر اختلالات در عرضه چین آسیب پذیرتر می کند، به عنوان مثال به دلیل سیاست های سختگیرانه چین برای مقابله با کووید، وابستگی و همچنین تسلط چین را در روابط اقتصادی دوجانبه بین کشورها افزایش خواهد داد که این برای روسیه مطلوب نخواهد بود.

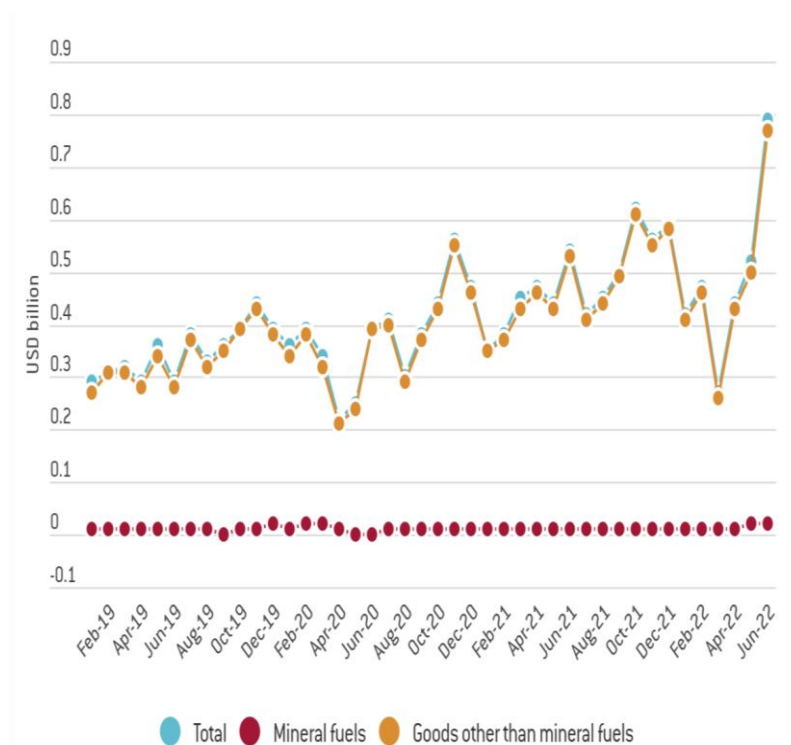
۴-۲-۲. رشد شدید واردات از ترکیه

واردات روسیه از ترکیه در ماه های اخیر به میزان قابل توجهی افزایش یافته است. علیرغم رشد قوی، سهم ترکیه در واردات روسیه هنوز بسیار اندک و حدود ۵ درصد است. بنابراین، پتانسیل جایگزینی واردات غربی از ترکیه محدود خواهد بود. تنها تغییر در ساختار صادرات ترکیه به روسیه از زمان جنگ، افزایش سهم محصولات شیمیایی، مشابه چین بوده است (شکل ۱۲، قسمت الف). سهم محصولات غذایی و وسایل نقلیه نیز اندکی کاهش یافته است. سهم ماشین آلات و تجهیزات الکتریکی بدون تغییر باقی مانده است. از نظر سطح، صادرات ماشین آلات به سطح قابل توجهی افزایش یافته است و به ویژه صادرات در دسته تجهیزات نوری، پزشکی و غیره به شدت افزایش یافته است (شکل ۱۲، قسمت ب)، صادرات وسایل نقلیه موتوری در ماه های اخیر کاهش داشته است.



شکل ۱۲، الف) ساختار محصول صادرات ترکیه به روسیه در سال ۲۰۲۱ و مارس تا ژوئیه ۲۰۲۲.^۱

1 UN Comtrade , bruegel



شکل ۱۲، ب) ارزش صادرات ترکیه به روسیه در دسته بندی محصولات منتخب، ۲۰۲۲-۲۰۱۷

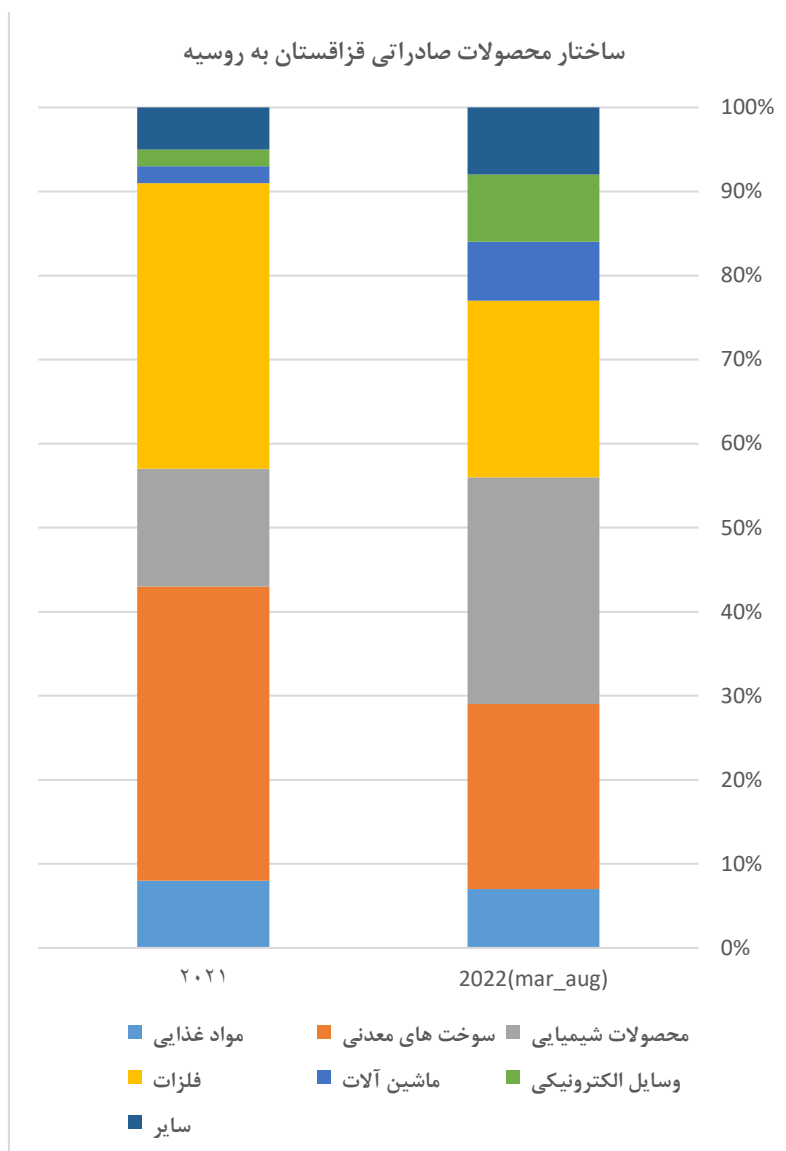
۴-۲-۳. قزاقستان یک مسیر جایگزین برای واردات ماشین آلات و تجهیزات

صادرات از قزاقستان به روسیه در ماه های اخیر به میزان قابل توجهی افزایش یافته است. قزاقستان در حال حاضر همتراز ترکیه است و حدود ۵ درصد از واردات روسیه را تامین می کند. ساختار محصول صادرات قزاقستان به روسیه از زمان حمله روسیه به اوکراین تا حدی تغییر کرده است. سهم مواد شیمیایی در صادرات قزاقستان افزایش یافته است و افزایش قابل توجهی در سهم ماشین آلات و تجهیزات الکتریکی وجود دارد (شکل ۱۳، قسمت الف)، ارزش صادرات ماشین آلات و تجهیزات الکتریکی قزاقستان به روسیه در ماه مارس تا آگوست ۲۰۲۲ بیش از دو برابر بیشتر از کل سال ۲۰۲۱ بود (شکل ۱۳، ب).

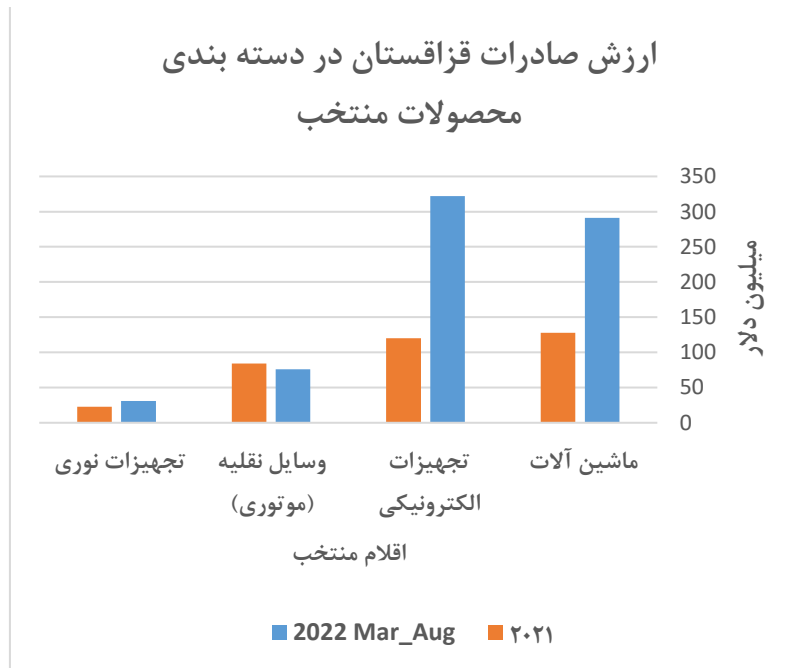
1 UN Comtrade, bruegel

ساختار صنعتی و صادراتی قزاقستان مشابه ساختار روسیه صنعتی و صادراتی است. این کشور به شدت بر تولید و صادرات نفت و برخی کالاهای دیگر متمرکز است. پتانسیل قزاقستان به عنوان منبع جایگزین واردات برای روسیه، به ویژه واردات فناوری، بسیار محدود است (یعنی روسیه برای پر کردن خلاء واردات محصولات با فناوری بالا نمیتواند روی قزاقستان حساب باز کند). بنابراین، هر گونه افزایش قابل توجهی در صادرات ماشین آلات و تجهیزات قزاقستان به روسیه احتمالاً نشان دهنده تغییر مسیر صادرات به مقصد روسیه از طریق قزاقستان است. این می تواند با دور زدن تحریم ها همراه باشد، اما نه لزوماً، تا حدود زیادی این یک احتمال باشد. مقامات قزاقستان از افزایش قابل توجه تعداد شرکت های روسی و همچنین ده ها شرکت بین المللی که از روسیه به قزاقستان نقل مکان کرده اند گزارش می دهند.^۱

حجم این صادرات، با این حال، هنوز کاملاً محدود است. ارزش صادرات ماشین آلات قزاقستان به روسیه در ماه اوت حدود ۹۰ میلیون دلار و صادرات تجهیزات الکتریکی حدود ۸۰ میلیون دلار بوده است. قبل از جنگ، صادرات ماهانه ماشین آلات از اتحادیه اروپا به روسیه حدود ۱.۷ میلیارد دلار بوده است، در حالی که صادرات تجهیزات الکتریکی حدود ۷۰۰ میلیون دلار میباشد.



شکل ۱۳، الف) ساختار محصول صادرات قزاقستان به روسیه در سال ۲۰۲۱ و مارس - آگوست ۲۰۲۲



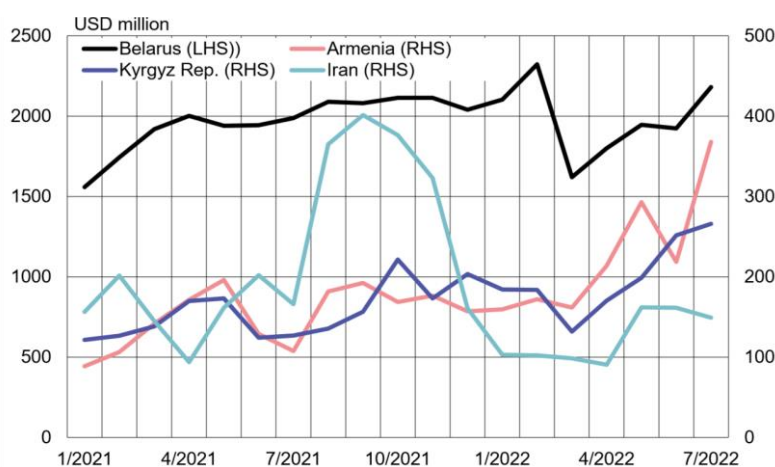
شکل ۱۳، ب) ارزش صادرات قزاقستان به روسیه در دسته بندی محصولات منتخب در سال ۲۰۲۱ و مارس - آگوست ۲۰۲۲

۴-۲-۴. کشورهای دیگر

شرکای تجاری مهم روسیه علاوه بر قزاقستان، سایر کشورهای عضو EAEU را نیز شامل می شود. مهمترین آنها بلاروس است (شکل ۱۴). سهم بلاروس در واردات روسیه در واقع پس از تهاجم روسیه به اوکراین تقریباً دو برابر شده است و در ژوئیه ۲۰۲۲ به ۱۱ درصد رسیده است. اما بلاروس نیز تحت تحریم های گسترده ای قرار دارد و پتانسیل تولید داخلی آن به ویژه در کالاهای با فناوری بالا محدود است.

صادرات دو کشور دیگر عضو EAEU یعنی ارمنستان و جمهوری قرقیزستان به روسیه در ماه های اخیر رونق گرفته است. با این حال، هر دو کشور دارای اقتصاد های بسیار کوچکی هستند. در حالی که جمهوری

قرقیزستان کشوری کم درآمد با توانایی های محدود برای تولید با فناوری پیشرفته است، گزارش های رسانه ای ادعا می کنند که روسیه برای خرید آسانسور از سازندگان قرقیزستان قرارداد بسته اند . به گفته مقامات ارمنستان، صدها شرکت روسی پس از شروع جنگ به ارمنستان نقل مکان کرده اند. این تغییر به دلیل ناتوانی شرکت های فناوری اطلاعات در روسیه به دلیل تحریم های انجام شده است، روسیه همچنین روابط خود را با سایر کشورهایی که با تحریم های سنگین مواجه هستند، مانند ایران و کره شمالی را نیز توسعه داده است. ایران و روسیه طرح های همکاری اقتصادی مختلفی را آماده کرده اند. رسانه های روسی از برنامه هایی برای تجارت مبادله ای فلزات برای محصولات انرژی و همچنین ترتیبات مبادله گاز طبیعی خبر داده اند ، هم چنین تفاهم نامه ها و قرارداد هایی نیز سازمان توسعه تجارت ایران با اوراسیا به امضاء رسانده است.^{۳۲۱}



شکل ۱۴. صادرات به روسیه از کشورهای منتخب در سال ۲۰۲۱-۲۰۲۲

1 <http://fna.ir/1rstui>

2 <https://kayhan.ir/fa/news/258434>

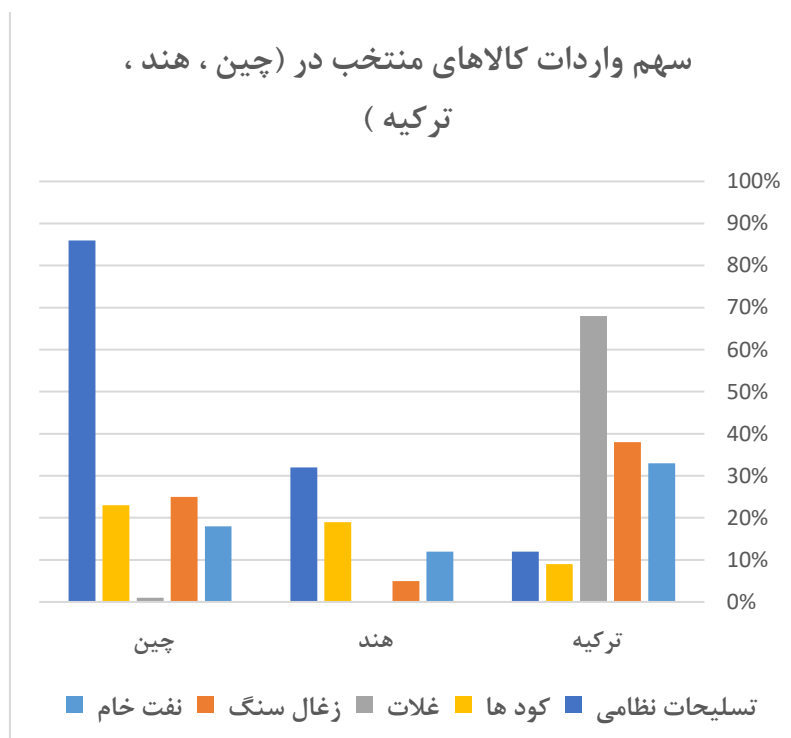
۳ ایران و اوراسیا برای افزایش ۱۰ میلیارد دلاری حجم تجارت به توافق رسیدند

4 IMF DOTS

بخش ۵. شرکای اقتصادی روسیه و جایگزین های آنان

روسیه در سطح جهان تامین کننده اصلی کالاهای انرژی، غلات، کود و سلاح است. روسیه سهم قابل توجهی از واردات این کالاها در بسیاری از اقتصادهای نوظهور را به خود اختصاص داده است. از آنجایی که تقاضای جهانی برای کالاهایی که منشأ روسی دارند، به دلیل جنگ و تحریم ها کاهش یافته است، روسیه موظف است بسیاری از محصولات خود را با تخفیف به فروش برساند. این امر به ویژه برای کشورهای فقیرتر انگیزه بیشتری برای خرید کالاهای روسی ایجاد کرده است.

برای چین، روسیه به عنوان تامین کننده انرژی اهمیت ویژه ای دارد. روسیه در مارس ۲۰۲۲ با سهم ۱۸ درصد، بزرگترین کشور واردکننده نفت خام برای چین بوده است (شکل ۱۵). یک خط لوله گاز طبیعی بین کشورها در سال ۲۰۱۹ شروع به کار کرد و قرار است در سال ۲۰۲۴ به ظرفیت کامل برسد، همچنین بحث هایی در مورد ساخت خطوط لوله گاز جدید وجود دارد. شرکت های انرژی چین نیز در چندین پروژه نفت و LNG (گاز مایع، فرآیند مایع سازی) در روسیه مشارکت دارند. پس از اندونزی (۶۰ درصد از واردات زغال سنگ چین)، روسیه دومین تامین کننده بزرگ زغال سنگ چین با ۲۵ درصد سهم به حساب می آید، چین همچنان به خرید تسلیحات از روسیه ادامه می دهد، اما اهمیت روسیه به عنوان تامین کننده فناوری نظامی برای چین با افزایش تولید صنایع نظامی داخلی چین کاهش یافته است.

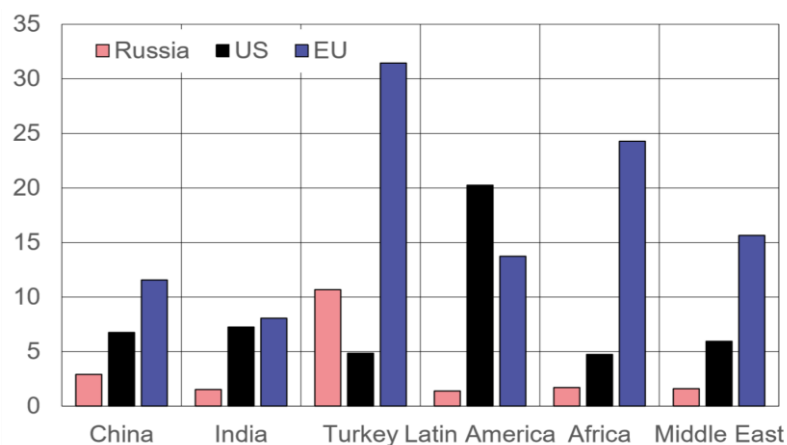


شکل ۱۵، سهم روسیه در واردات کالاهای منتخب در کشورهای منتخب در سال ۲۰۲۲ (سپتامبر - ژوئیه برای چین ، هند و ترکیه)^۱

روسیه قبل از جنگ منبع اصلی واردات انرژی برای هند نبود، اما در ماه های اخیر این وضعیت تغییر کرده است. در جولای ۲۰۲۲، روسیه ۱۷ درصد از واردات نفت خام هند را به خود اختصاص داده است. ظاهراً این سهم در ماه های اخیر بیشتر افزایش یافته است و روسیه به بزرگترین تامین کننده نفت خام برای هند تبدیل شده است. هند نیز در تولید نفت روسیه سرمایه گذاری کرده است. شرکت های نفتی هند در چندین پروژه نفتی در شرق سیبری و خاور دور روسیه سهام دارند. روسیه سال هاست که بزرگترین تامین کننده فناوری نظامی و سیستم های تسلیحاتی هند بوده است.

۱ منابع: CEIC، UN Comtrade، IEA، SIPRI

روسیه از دیرباز تامین کننده اصلی غلات و انرژی بوده است و اهمیت روسیه در سال جاری بیشتر شده است. در ماه مارس تا ژوئیه ۲۰۲۲، روسیه حدود ۷۰ درصد از واردات غلات ترکیه را به خود اختصاص داده است. در ماه جولای، روسیه نیز ۴۰ درصد از واردات نفت خام ترکیه را به خود اختصاص داده است. سهم روسیه از واردات گاز طبیعی ترکیه در سال ۲۰۲۱ (۴۵ درصد) بوده است. بر اساس گزارش های رسانه ها، ترکیه موافقت کرده است تا بخشی از پرداخت های روبلی برای واردات گاز طبیعی را در ازای کاهش قیمت ها و تمدید پرداخت ها برای محموله های گاز طبیعی تغییر دهد. موسسه روس اتم، همچنین در حال ساخت یک نیروگاه هسته ای بزرگ در ترکیه است. پس از تکمیل، حدود ۱۰ درصد از تقاضای برق ترکیه را با ظرفیت کامل تامین خواهد کرد، روسیه همچنین تامین کننده مهم غلات برای بسیاری از کشورهای آفریقایی و کودهای شیمیایی در آمریکای لاتین است. این نشان دهنده اهمیت روسیه برای اقتصاد جهانی است و این مبادلات تجاری حاکی از داشتن اهرم های قدرت چانه زنی بالا برای روسیه در فضای سیاسی و اقتصاد سیاسی است، اما نباید فراموش کرد که رقاباتی هم در این بازارها برای روسیه وجود دارند که در صورتی که روسیه توان رقابتی خود را بر اثر جنگ یا تحریم از دست بدهد آنها فوراً جایگزین خواهند شد و این میتواند یک تهدید برپا موقعیت مناسب روسیه به شمار بیاید (شکل ۱۶).



شکل ۱۶. سهم اتحادیه اروپا، ایالات متحده و روسیه در صادرات، واردات و FDI اقتصادهای منتخب در سال ۲۰۲۱ (مقیاس بر اساس سهم بازاری است)^۱

بخش ۶. نکات پایانی

جنگ روسیه و اوکراین منجر در روابط اقتصادی بین المللی روسیه تاثیر منفی به سزایی داشته است. جنگ و تحریم های ناشی از آن به جریان های تجاری و مالی روسیه ضربه زده است. قبل از حمله روسیه، کشورهایی که اکنون تحریم هایی را علیه روسیه اعمال کرده اند، حدود ۵۰ درصد تجارت خارجی روسیه و حتی بیشتر از جریان های مالی بین المللی روسیه را تشکیل می دادند. یافتن شرکای جایگزین برای چنین حجم زیادی برای روسیه دشوار بوده است. اما بر حسب آمارو داده های موجود موفقیت روسیه در یافتن بازارهای جایگزین تحسین برانگیز بوده است.

روسیه تا حدودی توانسته است صادرات خود را به سمت خریداران جدید سوق دهد. با ورود چین، هند و ترکیه برای خرید نفت روسیه با قیمت های کاهش یافته، صادرات نفت خام روسیه ثابت ماند. در مقابل، صادرات فرآورده های نفتی تا حدودی کاهش یافته است. تغییر جهت بیشتر صادرات نفت خام و فرآورده های نفتی پس از اجرای ممنوعیت واردات اتحادیه اروپا می تواند

کار را برای روسیه دارای زحمت کرده است. تغییر جهت صادرات گاز طبیعی به خصوص در کوتاه مدت به دلیل محدودیت ظرفیت حمل و نقل هم دشوار است اما صادرات گاز طبیعی یکی از ابزارهای قدرت برای دیپلماسی و اقتصاد سیاسی روسیه بوده است.

واردات روسیه پس از شروع جنگ به شدت کاهش یافت، سپس در ماه های اخیر کمی بهبود یافت. روسیه تامین کنندگان جایگزینی پیدا کرده است، به ویژه در ترکیه و قزاقستان (احتمال این هست که صادرات مجدد باشد). صادرات چین به روسیه نیز به سطح قبل از جنگ بازگشته است. با این وجود، برآورد ها نشان می دهد که واردات روسیه در ماه سپتامبر همچنان نزدیک به ۳۰ درصد کمتر از سطح قبل از جنگ بوده است. تنها افزایش قابل توجه واردات محصولات فناوری از قزاقستان انجام شده، اما حجم آن هنوز محدود است. این نشان می دهد که روسیه تا حدودی توانسته است تامین کنندگان فناوری جایگزین را در حجم حداقلی پیدا کند.

خروج سرمایه خارجی از روسیه از زمان تهاجم روسیه به اوکراین، حتی با اعمال محدودیت های سریع روسیه برای خروج سرمایه گذاران خارجی، از لحاظ نسبت های آماری بالا بوده است. دولت روسیه بدهی خارجی خود را نپرداخت زیرا تحریم ها انتقال پرداخت را ممنوع کردند. بدهی خارجی بخش خصوصی نیز به میزان قابل توجهی کاهش یافته است. امکان استفاده از کارت های اعتباری و نقدی روسیه در خارج از کشور حتی در کشورهای غیر تحریمی نیز محدود شده است. در بازارهای ارز روسیه، استفاده از یوان چین به شدت افزایش یافته است، در کنار این ها تصمیم بوتین برای بستن حساب سرمایه روسیه و جلوگیری از خروج سرمایه و هم چنین ایجاد موانعی بر سر راه خروج سرمایه (قوانین پیچیده و سخت گیرانه، موانع فراقانونی) منجر به این شد تا تاثیر کاهش سرمایه و خروج شرکت های خارجی و سرمایه گذارهای خارجی بر اقتصاد روسیه کمتر شود.

برخی از اقتصادهای نوظهور از فرصت‌های اقتصادی ناشی از وخامت روابط اقتصادی روسیه با اقتصادهای پیشرفته استفاده کرده‌اند و کالاهای روسی را با قیمت‌های مقرون به صرفه خریداری کرده‌اند. افزایش استفاده از یوآن باعث گسترش نقش جهانی پول چین شده است. در عین حال، اقتصادهای نوظهور به طور کلی نسبت به نقض عمدی تحریم‌های اعمال شده علیه روسیه احتیاط کرده‌اند، همه اینها باعث موفقیت نسبی روسیه در کنترل وضعیت اقتصادی در شرایط جنگی خود شده است.